

«Мивонис - моя майбутня професія, мій хліб насущний...»

Тарас Шевченко створив понад 1200 різноманітних мистецьких робіт (збереглося 835)

Микола СЛАВИНСЬКИЙ,
лауреат Міжнародної премії
імені Володимира Винниченка

«Не будеш ні малярем, ні шевцем»

Виводив лозинкою лінії на піску, вказівним пальцем покрадьки мережив мокру глину, малював крейдою на воротах, а вуглиною – на стінах.. Коли матуся кликала: «Тарасику!», біг до криниці мити руки, а вже потім пригортався до неньки. Малював і тоді, коли навчився писати й читати. Сам купував папір, робив маленьку книжечку (скільки їх було?) і спершу прикрашав аркушки хрестиками та візерунками з квітками, а вже потім нотував рядки Сковороди.

Вірші прийдуть пізніше. Довго не показував їх нікому, соромився своєї поезії, не вірив у неї, а ось малярства не приховував: наліплював свої малюнки на стінах хати доб-

родушного односельця Гончаренка. Як пізніше згадував, там були «і коні, і москалі»... Тоді навіть сірий папір у Кирилівці вважався дивиною та великою розкішшю. Ніхто його не роздобував так наполегливо, як малолітній Тарас. І ніхто, крім нього, не наважився відшмагати ненависного п'яного дяка. Всипав йому березової каші без жалю й, прихопивши книжечку з кунштиками, тобто картинками та

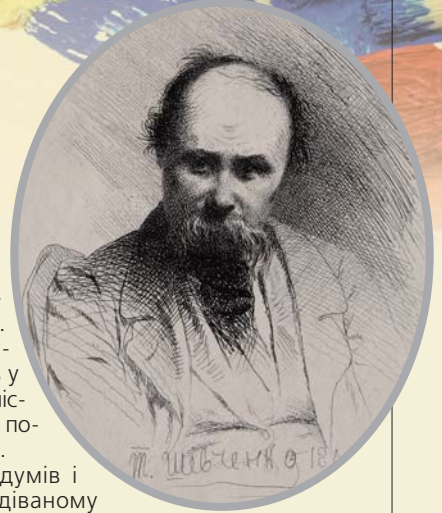
Не зрікся великої мрії

Ті кунштики навіть снилися натомленому Тарасові. Привиджувалися після важкої праці разом із братом (був стельмахом), марилися, коли став підпасичем, поставали перед зором в оселі отця Кошиця, якому допомагав вести велике господарство. Доглядав худобу, купав і вичісував широкохвосту булану кобилу, возив дині, яблука й сливи на продаж до Буртів та Шполи. Взимку опікувався ненаситною грубою, поряdkував на кухні, а ще виконував силу-силенну особистих доручень хазяйновитого батюшки. Той усе одно називав Тараса «ледачим», гнівався, коли наймит читав і не стримував люті, якщо малював на стінах комори чи то церкву, чи то півнів. Не мінав Тарас і стаїні: вугіллям позначав обриси краєвидів, заселяв їх людьми... Дивак та й годі! А ще ж любив і такі чудасії: рівнявся на дорослих, а тому просив підправити волосся в «кружок», сам пошив собі шапку,

віньетками, втік, як тоді здавалося, світ за очі. Насправді ж – до недалекої Лисянки. Знайшов у цьому Богом забутому містечку диякона-маляра й попросився до нього в учні.

Наставник без роздумів і вагань доручив несподіваному прибульцеві розтирати фарби й носити воду з річки. Тринадцятирічний хлопець витримав три дні. На четвертий – утік до Тарасівки. Там прибився до дяка, якого в навколишніх селах шанували за те, що вмів малювати великомученика Микиту та Івана-воїна, й поклав собі витримати все, аби хоч крихту взяти з того «великого мистецтва» сільського маляра. Саме таким тоді видавалося вміння дяка підліткові, котрий ще не бачив жодного справжнього шедевра і не мав (та чи й матиме колись?) палітри, полотна, підрамника... Розтираючи фарби, мріяв ворожити над ними, класти згусточки вільно, легко, без натиску. Може, хоч цей дяк запропонує заповітні пензлі? І він, беззахисний утікач (круглий сирота), нарешті стане біля мольберта чи бодай якоїсь підставки-триноги? Сяйне сонце, барви заіскряться, замиготять, самі попросяться на полотно...

Сільський дяк, вважаючи себе великим хіромантом, оглянув ліву долоню хлопця й зневажливо кинув: «Не будеш ні малярем, ні шевцем, навіть бондарем не станеш». З цим беззастережним, нещадним вироком Тарас повернувся до рідного села. Простуючи його курними вуличками, побачив череду корів. Що ж, стане пастухом і на широкому роздоллі читатиме вкрадену книжку з кунштиками. Довго на всі лади повторював це загадкове слово, бо не знав, до кого повернути, де переночувати. Зрештою подався до старшого брата Микити.

подібну до «конфедератки», нерідко розкладав у печері такі багаття, що забобонні селяни злякано перешіптувалися: «Там завелася нечиста сила».

Тарас любив бувати «там» – на самоті з сирітством, сумними думками про свою нужденність і мріями знайти справжнього учителя малювання. І таки натрапив на нього у Хлипнівці. Жив у селі доти, доки маляр переконався, що хлопець не просто здібний, а справді талановитий. Та щастя урвалося несподівано, як і прилинуло: доброзичливий наставник нагадав про те, що мовби загубилося в химерному плетиві дитячих літ: Тарас – кріпак. Оскільки йому минуло чотирнадцять років, треба було просити дозволу на навчання в поміщика Павла Енгельгардта, котрому належали навколишні села, зокрема й Кирилівка.

Світ потьмянів одразу і, як тоді здалося, назавжди. Кріпацтво судилося дідові, батькові, отже, і йому. Не мав тих, хто міг підтримати, обнадіяти, а тому сам пішов до Вільшани, де була контора управителя панських володінь. Ніхто не слухав парубка у блаженській свитці. Глузували з неї, а найбільше – з дивного, бо неприйняттого, прохання чи й благання. Навчатися? Сміх та й годі! На кухню, в лакеї! Вперше вже справді подорослому збагнув єдине: не може, не має права розпоряджатися собою. Вибору не було, отож, став працювати, як і тисячі підданих поміщика. Та Божа іскра брижіла, зігрівала душу й осяювала непевну, ледь вловну життєву стежку.

Так, носив дрова, чистив посуд, як і всі, але ж тільки він у гушавині панського парку прилаштовував різноманітні кунштики й довго милувався ними. За це повсякчас лупцювали. Так само безсердечно, як раніше били мацуха, дядько Павло, дяки, старший брат Микита. А ще дубасили за те, що перемальовував картини й говорив рідною мовою. Не зрікся мрії стати художником, не відступав, не здавався. І сталося диво: у реєстрі слуг, який поштиво вручили ясновельможному Енгельгардтові, Тарас значився як «покоєвий маляр». Не кухарчук, не фрейтор, тобто помічник фірмана, а маляр!

Готувався їхати до Італії

Викупили з неволі Тараса Шевченка як художника (сталося це 22 квітня 1838 року). Знали його вірші, зокрема баладу «Причинна», ставилися до них прихильно, але не сперечалися з автором, коли той називав свої рядки етюдами, пробами пера, ба навіть учнівськими вправами. У поезіях ніхто ще не вловлював геніального начала, зате всі цінували малярський хист. Молодому митцеві не лише пророкували велике майбутнє, а й підтримали навчання в Академії мистецтв, допомогли стати стипендіатом Товариства заохочення митців, ввели до вишуканих петербурзьких салонів. Двадцять чотири роки кріпацтва розвіялися на вітрах свободи, мов туман після сходу сонця. Настали, за словами щасливого власника унікального документа – відпускної, «незабутні, золоті дні» нового життя.

Це було перше «офіційне» визнання. І далі батожили, шмагали, кулачили, принижували, упосліджували – усія не синцями тіло нило, та непокірна душа співала. Скільки ще випаде випробувань – на злам, на зречення, на згубу! Скрізь – у Вільшані, у Вільні, Варшаві та Петербурзі – малював, малював і ще раз малював. Хто запалив вогонь творчості, той і оберігав його. Давав натхнення й вів тим шляхом, який раніше чи пізніше мав увінчатися контрактом на багаторічну працю в артілі відомого декоратора Василя Ширяєва, знайомством із ще молодим художником Іваном Сошенком, а згодом найважливішим – волею. Міг похвалитися вишуканими арабесками на плафоні Великого театру, складними орнаментами для Олександринського театру (їх схвалив сам імператор Микола I), багатогрунними композиціями на історичні теми, першими акварельними портретами, які не соромно було показати найвибагливішим поціновувачам, але... промовчав. Сказав лишень землякові, що малює змалечку й просто не може не малювати. Не важливо, де вони вперше зустрілися – у розкішному Літньому саду чи в скромній напівпідвальной квартирі Сошенка на 4-й лінії Васильєвського острова, – головне, що шляхи двох українців перетнулися.

Тарас мешкав у самого Брюллова, тягнувся до сигар, які любив Карл Великий, міг викинути сто карбованців на модний лискучий (непромокальний!) плащ, винаймав найдорожчих візників для поїздок до театру – не на будь-які вистави, а лише на бенефіс... Закохувався сам і несамохіть закохував у себе красунь, зокрема заповнив серце найвродливішої серед них німкені Марії так, що панночка забула про Сошенка, який хотів із нею поїхати.

Справді, було божеманне життя. Але була й напружена натхненна праця. Жадав слави як поет, а кошти на хліб насуцний заробляв малярством – до останньої своєї хвилини. Двокрилля таланту підносило Шевченка в таку височину, про яку інші могли тільки мріяти. Гуська або воронячі пера мережили поеми «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Катерина» та «Гайдамаки», балади й ніжні ліричні рядки, а круглі пензлі витворювали акварельні портрети (1839 року вони здобули схвальні відгуки на великій академічній виставці), малюнок «Циганка-ворожка» (1841), за який ще зовсім молодого автора втретє відзначили срібною медаллю другого ступеня, воістину геніальну картину «Катерина» (1842). А ще ж щедро примножував ілюстрації до різноманітних книжкових видань, наполегливо удосконалював майстерність у новій техніці гальванокаустики...

Тарасові радили їхати до Італії. Чи не всі друзі вважали, що лише там він зможе огранити великий природний хист художника, вийти на світові обшири. Про все це розміркував і Шевченко. 31 січня 1843 року вже знаний поет і майстер пензля написав розлогого листа до отамана Чорноморського козацького війська, етнографа Якова Кухаренка, де, зокрема, повідомив найважливіше для себе: «Я в марті місяці їду за границю». І додав: «...А в Малоросію не поїду, цур їй, бо там, окрім плачу, нічого не почую». А ще думалося то-

ді про Варшаву, де мали надрукувати поему «Гамалія», та мріялося про Париж: хотів, щоб саме там зробили «літографію в 200 екземплярів» портрета кошового отамана Антона Головатого, бо «тут не зроблять так як треба».

Не судилося увічнити козацького зверхника вибагливим французьким друком, бо, як зазначив Шевченко, «це таке діло, що без грошей не втнеш». Не знайшлося коштів і на те, аби втілити в життя давню мрію «про країну чудес, про світову столицю, увінчану банею Буонаротті». Ще донедавна у Римі творив Брюллов, там жив найширший приятель Василь Штернберг, туди вибирався Аполлон Мокрицький, який брав активну участь у викупі Тараса з кріпацтва, а ось самому визволеному з рабства художникові й поетові так і не випало побачити «безсмертні чудеса» Італії.

61

«І на Хортиці, і скрізь був...»

До України Шевченко вирушив у травні 1843 року. Почув там стільки передбачуваних плачів, що серце заболіло вже на Чернігівщині, куди добувся білоруським поштовим трактом. Потім були Київ, Межигір'я і Яготин, Звенигородка, Черкаси та Чигирин... Пізніше згадував так: «І на Хортиці, і скрізь був і все плавав». Повертаючись із козацьких країв, удруге відвідав Кирилівку. Усі родичі там були кріпаками. Лише біля його прізвища 20 вересня у метричній книзі зазначили: «вільний художник».

Повернувшись до Петербурга після дев'яти місяців перебування в Україні, її великий син написав у листі до чернігівського цивільного губернатора Павла Гессе: «Нехай моя батьківщина була б найбільш бажана та найнікчемніша на землі, і тоді вона здавалася б мені крашчою за Швейцарію та всі Італії».

І під час першої, і на шляхах другої подорожі до України (1845–1847) Шевченко не розлучався з альбомами, хоча й остаточно визначився: він – передусім поет. Новий період творчості започаткував багатоплановий вірш «Розрита могила», а утвердили – поеми «Сон» та «Єретик». Водночас набули розголосу серія «Мальовнича Україна», серія

«Церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі», акварелі «Вознесенський собор у Переяславі», «В Густині. Церква Петра і Павла» та інші численні малярські перлини.

«Під найсуворіший нагляд»

Арешт п'ятого квітня 1847 року й тривале слідство завершилося резолюцією Миколи І: «Під найсуворіший нагляд...». Російський імператор заборонив Шевченкові не лише писати, а й малювати. Та скрізь – в Орській фортеці, під час експедиції на Арал, в Оренбурзі й Новопетровському укріпленні – спочатку рядовий п'ятого лінійного батальйону, відтак рядовий четвертої роти першого лінійного батальйону, після виснажливої муштри («муштрують щоденно, ходжу в караул»), і писав, і малював. Не лише олівчиком – мав офортні голки та спеціальний лак. Воїстину ніхто не міг скорити дух творчості, приборкати мрію присвятити себе мистецтву акватинти, тобто гравіюванню на металі.

Очікуючи звільнення із десятирічного заслання,

першого липня 1857 року Шевченко зробив такий запис у «Щоденнику»: «Я добре знав, що живопис – моя майбутня професія, мій хліб насущний...». Напившись цілющої волі, учорашній бранець почав опановувати невичерпні таємниці офортної техніки й на схилі життя, ставши першим офортистом Росії, здобув офіційне

звання академіка гравюри. Неофіційно великого українця в Петербурзі величали «російським Рембрандтом». Загалом же спадщина Шевченка-художника – це понад 1200 різноманітних мистецьких творів (збереглося 835). Останнім був «Портрет архітектора Горностаєва», а першим – портрет дівчинки Оксани Коваленко, який закоханий у неї Тарас намалював лозинкою на вічних писках біля рідної Кирилівки.